

Romsics Ignác
Kosáry Domokos
A történetíró, a tudománypolitikus és az ember, 1913–2007

Egy történeti mű megírása során a történész sokszor szembesül a forráshiány problémájával. A magyar tudományos élet tekintélyes alakja, Kosáry Domokos esetében azonban rendkívül gazdag, közel 300 doboznyi irathagyaték maradt fenn, amelyre alapozva a Széchenyi-díjas akadémikus, Romsics Ignác mintaszerű élet- és korrajzban tárta elénk a Magyar Tudományos Akadémia élén 1990 és 1996 között álló Kosáry történetíró, tudománypolitikusi, illetve emberi oldalát.

Kosáry magasan képzett, lutheránus hitű értelmiségi családban látta meg a napvilágot. Romsics szerint koraérett, zárkózott és megrögzötten individualista természete már diákként megmutatkozott. Fiatalon édesanyjához, Kosáryné Réz Lola írónőhöz hasonlóan mélyen vallásos volt, ám vallásossága az egyetem alatt folyamatosan halványodott, majd szinte el is kopott, noha élete végéig anyagilag támogatta egyházát.

Kiemelkedő tehetsége és szorgalma, mellyel kiérdemelte oktatói kitüntetett figyelmét, a budapesti egyetemen, valamint a tanári elitképzés műhelyének számító Báró Eötvös József Collegiumban is az évfolyamtársai fölé emelte őt. Mestere a 20. század egyik legnagyobb hatású magyar történetírója, Szekfű Gyula volt. Már ekkoriban sokat adott a megjelenésére, mindig elegánsan öltözködött. Mindez gyakran párosult önértékeléssel és fölényeskedéssel, illetve hirtelenharagúsággal, melyek miatt Kosárynak többször gyúlt meg a baja másokkal, szakmai téren és a magánéletében egyaránt.

Az 1930-as évek végének magyar politikai és szellemi elitje nagy reményeket fűzött hozzá, és fontos szerepet szánt a széles műveltségű, a kapcsolatteremtésre és -tartásra egyformán hangsúlyt helyező, szociális érzékenységgel bíró, nyugatos orientációjú Kosárynak, aki külföldi kiküldetése során neves professzoroktól tanulhatott, megismerkedve a legkorszerűbb nyugati történetírói módszerekkel és irányzatokkal. 1945 után nyugatbarát politikai múltja, szakmai felkészültsége, valamint kapcsolatai révén a szellemi újjáépítés élvonalába került. A Teleki Pál Tudományos Intézet égisze alatt működő Történettudományi Intézet vezetése mellett a Magyar Történelmi Társulat ügyvezető alelnöke lett, mindemellett pedig tanított az Eötvös József Collegiumban és a budapesti egyetemen is. A nyílt kommunista hatalomátvételhez közelítve azonban elkezdett ritkulni körülötte a levegő. Előbb a szakma perifériájára szorították a vonalas pártállami történészek, majd az államhatalom 1957-ben hazaárulás vádjával letartóztatta, és 1960-ig börtönben tartotta. Kosáry azonban a rá jellemző szívóssággal – ha esni kezd az eső, akkor nem elfutni kell, hanem kinyitni az ernyőt, mondogatta gyakorta öregkorában – a börtönévei alatt mindvégig képezte magát intellektuálisan, a szabadulása után pedig fokról fokra kapaszkodott vissza a történészvilág élvonalába.

Történetírói hírnevét még az 1936-ban megjelent, *A Görgey-kérdés és története* című nagy sikerű könyvével alapozta meg, és alapvetően hazánk 18–19. századi történelme

állt a kutatásai homlokterében. További művei közül a háromkötetes *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába* (1951–1958), a *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* (1980), a *Széchenyi Döblingben* (1981), illetőleg a külföldi olvasók számára jegyzett *A History of Hungary* (1941, 1971) feltétlenül említésre méltók. Előfordult viszont, amikor a kiadói szerződést bontottak vele, melynek oka általában Kosáry anyagi igényekkel járó túlzott teljesítményorientáltsága volt.

Kosáry a magyar történelmet sosem önmagában állóan, hanem európai, de legalábbis kelet-közép-európai összefüggésben tartotta kutatásra érdemesnek. Vallotta, hogy a németek és az oroszok szorításában élő kis kelet-közép-európai népeknek összefogásra és együttműködésre van szükségük. Történelmi *ars poeticája* szerint „nincs többféle valóság, csak egyféle van”, ezért a posztmodernnel azonosított ismeretelméleti szkepticizmust sokszor bírálta. A történelemtudomány céljának a nemzet „történelmi higiéniájának” megóvását tekintette a különféle tévtanokkal és hamis múltértelmezésekkel szemben. A történész pedig felelősséggel és tisztességgel végzett munkája során „ne hajoljon meg, csak az igazság előtt”!

Érdemdús történetírói, tudományszervezői és tudománypolitikai pályája csúcspanaszán Kosáry az Akadémia elnöke lett. Vezetői alapelvei három tartópilléren nyugodtak: 1. az MTA-n 1990 után ne kerüljön sor „tisztogatásokra” és „boszorkányüldözésekre”, mint 1945-öt követően; 2. az intézmény legyen politikailag független, a kutatás szabadsága pedig sérthetetlen; 3. ne számolják fel az Akadémia kutatóintézeti hálózatát. Elnökként a rendszerváltoztatás forgatagában az anyagi nehézségekkel küszködő – és emiatt az Akadémiai Kiadó 75%-át 1996-ban eladni kényszerülő – intézményben sikerült rendeznie a tudósok tiszteletdíját. Jelentős energiákat fordított az Akadémia és az egyetemek közötti ellentétek feloldására. Az irodalom és a művészetek jeles képviselői részére a hivatali ideje alatt, 1992-ben jött létre a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia. Sokat tett azért, hogy 1994-ben megszülessen az akadémiai törvény, amely az MTA-t saját vagyonnal rendelkező, önkormányzati elven működő köztestületté tette.

Az Akadémia éléről való visszavonulása után is még az élete végéig aktív Kosáryról Romsics Ignác rendkívül alapos és adatgazdag, kiegyensúlyozott, olvasmányos, olykor a finom humort sem nélkülöző könyvet írt. S bár műve előszavában úgy fogalmazott, hogy e kiadvány „életem valószínűleg utolsó könyve lesz”, végigolvasva a vaskos kötetet, jelen sorok szerzője az elhatározása megváltoztatására bátorítja Romsicsot, bízva abban, hogy a jövőben újabb fontos munkákkal örvendezteti meg a szépszámú olvasóközönységét.

*

Romsics Ignác (2025). *Kosáry Domokos. A történetíró, a tudománypolitikus és az ember, 1913–2007*. Budapest: Helikon Kiadó, 607 o.

Gali Máté

műhelyvezető, Mathias Corvinus Collegium
Történettudományi Műhely, Budapest